

بررسی تأثیر سرگرمی‌های رسانه‌ای بر دین‌باوری کودکان و ارائه راهکارهای تربیتی اسلامی

سمیه قیاسوند^۱

طاهره ربیعی^۲

نرگس سید قربانی^۳

چکیده

در عصر حاضر، رسانه‌ها به عنصری جدایی‌ناپذیر از زندگی کودکان تبدیل شده‌اند و تأثیر عمیقی بر ابعاد مختلف رشد آنان، از جمله دین‌باوری، می‌گذارند. این پژوهش با هدف بررسی تأثیر سرگرمی‌های رسانه‌ای بر دین‌باوری کودکان و ارائه راهکارهای تربیتی اسلامی برای والدین، به تحلیل این پدیده می‌پردازد.

این مقاله با رویکردی تحلیلی-تربیتی و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و پژوهش‌های پیشین در حوزه رسانه، تربیت دینی و روان‌شناسی کودک، به تدوین چارچوبی جامع برای مواجهه آگاهانه با رسانه‌ها می‌پردازد.

یافته‌ها نشان می‌دهد که رسانه‌ها می‌توانند هم تقویت‌کننده و هم تهدیدکننده دین‌باوری کودکان باشند. برای هدایت صحیح این فرایند، راهکارهای هفت‌گانه تربیتی-اسلامی پیشنهاد می‌شود که شامل الگوسازی والدین، تفکیک محتوای مشروع و غیرمطلوب، تنظیم سبک زندگی متعادل، گفت‌وگوی تحلیلی، ارائه جایگزین‌های جذاب، تدوین قوانین رسانه‌ای خانوادگی و تقویت انس با قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) در بستر رسانه‌ای است.

اجرای این راهکارها توسط والدین، نه تنها به افزایش سواد رسانه‌ای دینی کودکان کمک می‌کند، بلکه زمینه را برای پرورش تفکر انتقادی، انتخاب آگاهانه و بهره‌برداری سازنده از رسانه‌ها فراهم می‌آورد. هدف نهایی، تربیت نسلی با هویت دینی مستحکم است که ضمن استفاده بهینه از فرصت‌های دنیای دیجیتال، ریشه‌های ایمانی خود را تعمیق بخشند و در برابر هجمه‌های فرهنگی مقاوم باشند. این پژوهش بر ضرورت تحقیقات آتی در زمینه اثربخشی بلندمدت این راهکارها تأکید دارد و امیدوار است که گامی در جهت ترویج تربیت اسلامی مؤثر در عصر حاضر باشد.

کلیدواژه‌گان: سرگرمی‌های رسانه‌ای، دین‌باوری کودکان، راه کار های تربیت اسلامی

۱. مقدمه

در عصر حاضر، رسانه‌ها به یکی از قدرتمندترین ابزارهای تأثیرگذار بر جامعه بشری، به ویژه بر کودکان و نوجوانان تبدیل شده‌اند. تلویزیون، اینترنت، بازی‌های ویدئویی، و فضای مجازی، بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزمره را تشکیل می‌دهند و نقش بسزایی در شکل‌گیری نگرش‌ها، رفتارها، و باورهای نسل جوان ایفا می‌کنند. کودکان در سنین رشد (به طور خاص ۶ تا ۱۲ سال) به دلیل حساسیت بالا و انعطاف‌پذیری شناختی، بیشترین تأثیرپذیری را از محتواهای رسانه‌ای نشان می‌دهند. از سوی دیگر، دین‌باوری به عنوان هسته اصلی هویت دینی و اخلاقی کودکان، نقشی حیاتی در سلامت روانی، رشد شخصیتی، و تعیین سبک زندگی آنان دارد. دین، امری فطری و درونی است که خداوند در وجود انسان نهاده است، چنان که در قرآن کریم

۱. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا سلام الله علیها

۲. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا سلام الله علیها،

۳. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا سلام الله علیها، کارشناسی اقتصاد. seyedghorbani@yahoo.com

آمده است: «پس تو ای رسول مستقیم روی به جانب آیین پاک اسلام آور و پیوسته از طریق دین خدا که فطرت خلق را بر آن آفریده است پیروی کن که هیچ تغییری در خلقت خدا نباید داد. این آیین استوار حق ولیکن اکثر مردم از حقیقت آن آگاه نیستند.» (روم، ۳۰)

مواجهه بی‌رویه و بدون نظارت کودکان با حجم عظیم و متنوع محتوای رسانه‌ای، می‌تواند پیامدهای ناخواسته‌ای بر دین‌باوری آنان داشته باشد. این محتواها، در صورت عدم گزینش و هدایت صحیح، ممکن است منجر به تضعیف باورهای دینی، کاهش انس با مفاهیم عبادی، و افت معیارهای اخلاقی شوند. پژوهش‌های متعدد نشان داده‌اند که قرار گرفتن مکرر در معرض محتوای خشونت‌آمیز و نامناسب، می‌تواند حساسیت کودکان را نسبت به ارزش‌های اخلاقی کاهش داده و رفتارهای ناهنجار را افزایش دهد. این چالش‌ها، ضرورت بررسی علمی و ارائه راهکارهای تربیتی اسلامی را برای والدین و مربیان بیش از پیش آشکار می‌سازد. این پژوهش با هدف بررسی تأثیر سرگرمی‌های رسانه‌ای بر دین‌باوری کودکان و ارائه راهکارهای عملی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، گامی در جهت توانمندسازی خانواده‌ها برای تربیت نسلی مؤمن، متفکر، و مقاوم در عصر دیجیتال برمی‌دارد.

بیان مسئله

در هزاره سوم، رسانه‌های نوین، از جمله تلویزیون، اینترنت، بازی‌های ویدیویی و فضای مجازی، به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی روزمره، به یکی از مهم‌ترین و قدرتمندترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری نگرش‌ها، رفتارها و باورهای کودکان تبدیل شده‌اند (احسانی، ۱۳۹۶). کودکان در بازه سنی ۶ تا ۱۲ سال، به دلیل حساسیت بالا و قدرت تأثیرپذیری فراوان، بیشترین آسیب‌پذیری و در عین حال بالاترین ظرفیت شکل‌پذیری را نسبت به پیام‌ها و سرگرمی‌های رسانه‌ای دارند (غلامزاده و همکاران، ۱۴۰۲). از سوی دیگر، دین‌باوری به عنوان بنیادی‌ترین مؤلفه هویت دینی و اخلاقی کودکان، نقش کلیدی در توسعه شخصیت، سلامت روانی و شکل‌گیری سبک زندگی آنان ایفا می‌کند. این دین‌باوری، فطری و ریشه‌دار در وجود انسان است. با این حال، مواجهه بی‌وقفه کودکان با حجم گسترده و متنوع محتوای رسانه‌ای که به صورت فراگیر در دسترس آنان قرار می‌گیرد، بدون نظارت و انتخاب آگاهانه می‌تواند موجب تضعیف باورهای دینی، کاهش انس با مفاهیم عبادی، و افت معیارهای اخلاقی شود (احسانی، ۱۳۹۶؛ غلامزاده و همکاران، ۱۴۰۲). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که تماس مکرر با محتوای نامناسب رسانه‌ای، مانند خشونت و رفتارهای پرخطر، موجب کاهش حساسیت کودکان نسبت به ارزش‌های اخلاقی و افزایش رفتارهای ناهنجار می‌گردد (رضاقلی‌زاده، ۱۳۹۱؛ غلامزاده و همکاران، ۱۴۰۲). این چالش‌ها، پرسش‌های بنیادین درباره اثرات این رسانه‌ها بر هویت دینی، اخلاق و رفتار کودکان را پررنگ‌تر می‌کند.

اهمیت و ضرورت

رسانه‌ها، ابزاری دو لبه هستند؛ هم فرصت‌های بی‌نظیری برای آموزش آموزه‌های اسلامی، تقویت تعلقات دینی و رشد شناختی فراهم می‌آورند و هم می‌توانند تهدیدی جدی برای بنیادهای اعتقادی و اخلاقی کودکان باشند. محققان دریافته‌اند که همه بازی‌های ویدیویی اثر مخرب ندارند و بسیاری محتوای آموزشی مفیدی دارند که مهارت‌های گوناگون (مانند حل مسئله، خلاقیت، تفکر فضایی) را به کودکان می‌آموزند (بیگتاشی و دیگران، ۱۴۰۳؛ فرزانه سیاهکلی و مهدویان، ۱۴۰۳؛ حقیقت‌پناه و همکاران، ۱۳۹۸؛ فرخی و همکاران ۱۳۹۴). اما از سوی دیگر، تماشای مداوم برنامه‌های نامناسب و بازی‌های خشونت‌آمیز می‌تواند اثرات منفی جبران‌ناپذیری بر سلامت روانی و اعتقادی کودکان داشته باشد.

ضرورت بررسی دقیق و علمی و ارائه راهکارهای عملی برای والدین و مربیان، به عنوان نخستین و مهم‌ترین مراجع تربیتی، آشکار می‌شود. مواجهه منفعلانه با این پدیده، عواقب جبران‌ناپذیری در پی خواهد داشت و نقش محوری والدین در فیلترینگ، انتخاب، مدیریت و راهنمایی کودکان در تعامل با رسانه‌ها، حیاتی است. والدین باید از مزایا (افزایش خلاقیت، اطلاعات علمی و

فرهنگی) و معایب (پرخاشگری، غفلت از درس و سبک زندگی ناسالم) رسانه‌ها آگاه باشند تا بتوانند بهترین مسیر را برای فرزندان خود برگزینند.

پیشینه پژوهش

با توجه به رشد سریع فناوری، افزایش دسترسی کودکان به محتوای دیجیتال، حساسیت بالای کودکان و خلأ پژوهشی در زمینه راهکارهای تربیتی اسلامی، انجام این پژوهش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این تحقیق به ایجاد تعادل سازنده بین رشد فناوری و حفظ ارزش‌های دینی و اخلاقی در نسل آینده کمک خواهد کرد و چارچوبی عملیاتی برای هدایت کودکان به سوی دین‌باوری صحیح ارائه خواهد داد. با وجود آنکه پژوهش‌های متعددی به تحلیل کلی تأثیر رسانه‌ها بر تربیت دینی پرداخته‌اند (احسانی، ۱۳۹۶؛ محسن‌زاده و درزیان‌رستمی، ۱۴۰۲)، خلأ قابل‌توجهی در شناسایی شاخص‌های دقیق دین‌باوری کودکان و ارائه راهکارهای تربیتی اسلامی مبتنی بر آموزه‌های دینی به چشم می‌خورد. این شکاف، ضرورت انجام پژوهشی کاربردی را با هدف تحلیل اثرات سرگرمی‌های رسانه‌ای بر ابعاد اعتقادی و اخلاقی کودکان و نیز تدوین راهبردهای تربیتی والدین در کنترل و هدایت مصرف رسانه‌ای، دوچندان می‌کند. بنابراین، تحقیق حاضر کوششی در جهت پرکردن این خلأ و تبیین چارچوبی علمی و عملی برای تقویت دین‌باوری نسل جوان در عصر دیجیتال محسوب می‌شود. در ادامه بخش‌های مختلف پیشینه با تفکیک موضوعی مقالات آمده است:

۱. تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی بر دین‌باوری و هویت دینی کودکان و نوجوانان

مطالعات متعدد بر نقش رسانه‌ها در تربیت دینی تأکید کرده‌اند. محسن‌زاده و درزیان‌رستمی (۲۰۲۲) نشان دادند که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند باورپذیری مذهبی جوانان را تقویت کنند، اما این اثرگذاری وابسته به نوع محتوا و روش‌های استفاده است. احسانی (۱۳۹۶) در پژوهش مروری خود بیان می‌کند که سرگرمی‌های رسانه‌ای گاهی می‌توانند هم تقویت‌کننده و هم تهدیدکننده تربیت دینی باشند. این مطالعه به بررسی جامعی از ادبیات موجود در زمینه تأثیر رسانه‌ها بر تربیت دینی پرداخته و نشان داده است که تعامل کودکان با رسانه‌ها، پیچیدگی‌های خاص خود را در شکل‌دهی هویت دینی آنان دارد.

همچنین، تحلیل رضایی و موسوی (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی سایبری با ایجاد قرائت‌های متنوع و گاه غیررسمی از دین، پیچیدگی‌های نوینی در هویت دینی ایجاد کرده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که دین‌داری در عصر دیجیتال تنها به پیروی از آموزه‌های سنتی محدود نمی‌شود، بلکه کودکان با تفسیرها و برداشت‌های متفاوتی از دین روبرو می‌شوند که می‌تواند بر درک و باورهای آنان تأثیر بگذارد. این امر اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای دینی را برجسته می‌سازد.

۲. آسیب‌های فضای مجازی و رسانه‌های نوین

مطالعات دیگری به آسیب‌های اعتقادی و اخلاقی فضای دیجیتال پرداخته‌اند. سلطانی‌نژاد (۲۰۲۳) و غلامزاده و همکاران (۱۴۰۲) هشدار داده‌اند که استفاده ناصحیح از فضای مجازی منجر به بحران هویت، زوال باورهای دینی و افزایش انزوا و اعتیاد رسانه‌ای شده است. این پژوهش‌ها بر اهمیت مدیریت زمان و محتوا در استفاده از رسانه‌ها تأکید دارند و نشان می‌دهند که مواجهه بدون برنامه و کنترل می‌تواند پیامدهای مخربی برای سلامت روانی و اعتقادی کودکان داشته باشد.

آهنگ و اتحاد (۲۰۱۸) نیز به تبلیغات ضد دین در فضای مجازی و پدیده‌های عرفان‌های نوظهور اشاره می‌کنند که سلامت اعتقادی کودکان و نوجوانان را تهدید می‌کند. این پژوهش‌ها ضرورت آگاهی‌بخشی به والدین و کودکان در مورد تفاوت میان آموزه‌های صحیح دینی و انحرافات فکری که از طریق رسانه‌ها منتشر می‌شوند را مورد تأکید قرار می‌دهند.

۳. نقش خانواده و والدین در مواجهه با رسانه‌ها

در این میان، نقش خانواده و به ویژه والدین به عنوان الگو و ناظر استفاده کودکان از رسانه‌ها برجسته شده است. علوی و مرادی (۱۴۰۰) تأکید کرده‌اند که رفتار والدین در استفاده از رسانه به اندازه انتخاب محتوا مهم است و آموزش والدین می‌تواند میزان آسیب‌های رسانه‌ای را کاهش دهد. این یافته کلیدی نشان می‌دهد که والدین نه تنها باید در انتخاب محتوای مناسب برای فرزندان دقت کنند، بلکه رفتار خودشان در استفاده از رسانه‌ها نیز الگویی برای کودکان محسوب می‌شود. بادامی، مقدادی و پیلهور (۱۴۰۱) نیز حمایت حقوقی و تربیتی خانواده‌ها در فضای مجازی را برای تضمین حق تربیت دینی ضروری می‌دانند. این بدان معناست که خانواده‌ها باید در قبال استفاده فرزندان از رسانه‌ها مسئولیت‌پذیر باشند و چارچوب‌های قانونی و تربیتی لازم را فراهم آورند تا حقوق بنیادین کودکان، از جمله حق تربیت دینی، حفظ شود.

۴. بازی‌های دیجیتال و رشد مهارت‌ها و تربیت دینی

برخی پژوهش‌ها به نقش بازی‌های دیجیتال در آموزش و تربیت پرداخته‌اند. خیری (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای طراحی مرکز بازی‌های دیجیتال را فرصتی برای تقویت خلاقیت نوجوانان معرفی کرده است، در حالی که لازری و همکاران (۱۴۰۱) بر ضرورت تطبیق بازی و ورزش با آموزه‌های دینی تأکید کرده‌اند. این دو دیدگاه مکمل یکدیگر هستند؛ از سویی، بازی‌های دیجیتال می‌توانند ابزاری قدرتمند برای تقویت مهارت‌های شناختی باشند، اما از سوی دیگر، محتوای این بازی‌ها باید با ارزش‌های دینی و اخلاقی همسو باشد تا از بروز پیامدهای منفی جلوگیری شود.

مطالعات متعلم (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که بازی‌های دیجیتال، علاوه بر تهدید، فرصت‌های شناختی و تربیتی قابل توجهی فراهم می‌آورند. این پژوهش بر رویکردی متعادل و آگاهانه در استفاده از بازی‌های دیجیتال تأکید دارد که ضمن بهره‌گیری از جنبه‌های مثبت آن، مضرات احتمالی را به حداقل برساند.

۵. آموزش دینی و تربیت اسلامی در مواجهه با چالش‌های رسانه‌ای

غفاری سلوکویی و همکاران (۱۴۰۲) اهمیت آموزه‌های دینی در تربیت شهروندی دانش‌آموزان را برجسته کرده‌اند. این یافته نشان می‌دهد که آموزش دینی صرفاً مربوط به باورهای فردی نیست، بلکه در شکل‌گیری مسئولیت‌های اجتماعی و شهروندی نیز نقش دارد.

همچنین، اسمعیلی طبا و همکاران (۲۰۲۱) بر ضرورت کاربست سواد رسانه‌ای دینی به عنوان راهکاری مستحده در مقابله با آسیب‌های فضای مجازی تأکید دارند. این مفهوم، یعنی "سواد رسانه‌ای دینی"، به معنای توانایی تحلیل، ارزیابی، و تولید محتوای رسانه‌ای با رویکرد دینی است و راهکاری کلیدی برای مقابله با چالش‌های عصر دیجیتال محسوب می‌شود. مولائی‌نیا و فرشادینیا (۱۴۰۲) نیز باور به معاد را به عنوان عاملی موثر در تحکیم خانواده و مقابله با آسیب‌های فضای مجازی معرفی کرده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که مباحث اعتقادی عمیق، از جمله باور به معاد، می‌تواند در ایجاد تاب‌آوری در برابر فشارهای روانی و اجتماعی ناشی از فضای مجازی، نقش مهمی ایفا کند.

اهداف پژوهش

این پژوهش به دنبال شناسایی و تحلیل انواع سرگرمی‌های رسانه‌ای مؤثر بر دین‌باوری کودکان: این هدف شامل بررسی انواع مختلف رسانه‌ها (تلویزیون، اینترنت، بازی‌های ویدیویی، شبکه‌های اجتماعی) و محتوای مختلف (کارتون‌ها، انیمیشن‌ها، بازی‌های آموزشی، بازی‌های اکشن، فیلم‌ها) و چگونگی تأثیرگذاری آن‌ها بر باورهای دینی کودکان است. این تحلیل شامل شناسایی الگوهای مثبت و منفی و تأثیرگذاری آن‌ها بر مفاهیم کلیدی دین مانند توحید، نبوت، معاد، و مفاهیم اخلاقی مرتبط است. تحلیل پیامدهای مثبت و منفی مواجهه با محتوای رسانه‌ای بر رفتارها و ارزش‌های اخلاقی کودکان: در این بخش، تلاش می‌شود تا اثرات مستقیم و غیرمستقیم رسانه‌ها بر رفتارهای کودکان مورد بررسی قرار گیرد. این شامل تأثیر بر ارزش‌هایی مانند صداقت، احترام، همدلی، گذشت، و همچنین پیامدهای منفی مانند پرخاشگری، دروغ‌گویی، خودخواهی، و بی‌توجهی به

اصول اخلاقی است. تحلیل همچنین شامل بررسی تأثیر بر انس با عبادات، مناسک دینی، و مفاهیم معنوی خواهد بود. ارائه مجموعه‌ای از راهکارهای عملی و تربیتی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای هدایت تعامل کودکان با رسانه‌های سرگرمی به گونه‌ای که دین‌باوری و رشد اخلاقی آنان تقویت شود: این هدف، بخش کاربردی پژوهش را تشکیل می‌دهد. راهکارها از منابع اسلامی (قرآن، سنت، سیره بزرگان) استخراج شده و با توجه به مقتضیات عصر حاضر و چالش‌های رسانه‌ای تدوین خواهند شد. کمک به افزایش سواد رسانه‌ای دینی در خانواده‌ها و تربیت نسلی مؤمن، متفکر و مقاوم در برابر چالش‌های عصر دیجیتال: هدف نهایی این پژوهش، توانمندسازی خانواده‌ها و مربیان برای مواجهه مؤثر با دنیای رسانه‌ها و تربیت نسلی است که هم از فناوری بهره‌مند است و هم از منظر اعتقادی و اخلاقی قوی و پایدار. این به معنای تربیت کودکانی است که بتوانند پیام‌های رسانه‌ای را نقد و تحلیل کرده و در برابر انحرافات فکری و اخلاقی مقاوم باشند، در حالی که باورهای دینی‌شان نیز تعمیق یابد.

یک سبک زندگی متعادل یعنی پاسخگویی هوشمندانه به تمام ابعاد وجودی کودک: جسمانی (بازی، تحرک)، روانی (سرگرمی، یادگیری، ارتباط) و روحانی (معنویت، خودشناسی). رسانه می‌تواند در بُعد روانی و حتی تا حدی جسمانی (بازی‌های حرکتی) نقش آفرین باشد، اما هرگز نباید جایگزین نیازهای عمیق‌تر روحی و معنوی شود. این تعادل جامع به کودکان کمک می‌کند تا در فضای پرچالش امروز، هم رشد فکری و اجتماعی سالمی داشته باشند و هم از نظر ایمانی و اخلاقی قوی و باثبات بمانند. برای پاسخگویی به این نیازی می‌توان علاوه بر استفاده از رسانه، برای کودک فرصت‌های بازی در طبیعت، انجام فعالیت‌های خلاقانه (نقاشی، داستان‌نویسی) و شرکت در برنامه‌های مذهبی خانوادگی را فراهم کرد.

۴.۴. گفت‌وگوی تحلیلی و تربیتی درباره رسانه با زبان کودکان

به جای کنترل صرف، لازم است والدین به گفت‌وگوهای هوشمندانه و تحلیلی با کودک درباره محتوای رسانه‌ای روی آورند. این گفت‌وگوها که نقش بنیادین خانواده در مواجهه با رسانه‌ها را نشان می‌دهند (بادامی، مقدادی و پیلهور، ۱۴۰۱)، می‌تواند با سؤالاتی مانند:

«فکر می‌کنی شخصیت اصلی چرا دروغ گفت؟»

«اگر جای او بودی، چه کار می‌کردی؟»

«کدام قسمت این انیمیشن با قرآن فرق داشت؟»

به پرورش تفکر انتقادی، مقایسه ارزش‌ها، و شناخت خیر و شر کمک کند. این شیوه، آموزش ضمنی و اثربخش ایمان دینی در فضای سرگرمی است و کودکان را قادر می‌سازد تا پیام‌های رسانه‌ای را با معیارهای اخلاقی و دینی بسنجند (رضایی و موسوی، ۲۰۲۱).

۴.۵. ایجاد جایگزین‌های جذاب برای رسانه‌های آسیب‌زا

والدینی که از آسیب‌های رسانه نگران‌اند، باید برای فرزندان خود بدیل‌های جذاب، سالم و اسلامی فراهم کنند. این جایگزین‌ها نه تنها از آسیب‌های فضای مجازی می‌کاهند، بلکه به تقویت دین‌باوری و هویت دینی کودکان نیز کمک می‌کنند (آهنگ و اتحاد، ۲۰۱۸). از جمله:

کتاب‌های داستانی با محتوای دینی و اخلاقی (مانند مجموعه‌های قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب)؛

بازی‌های رومیزی اسلامی با مضامین قرآنی، احادیث یا تاریخ اسلام؛

اپلیکیشن‌های آموزشی با طراحی جذاب و محتوای تربیتی سالم؛

اردوهای خانوادگی، گردش‌های زیارتی و مجالس کودک‌محور با مضمون دینی.

۴.۶. ایجاد «قوانین رسانه‌ای خانوادگی» با مشارکت کودکان

برای جلوگیری از درگیری‌های تکراری، پیشنهاد می‌شود خانواده قوانین رسانه‌ای ساده، شفاف و مشترک داشته باشد. این قوانین، در صورت مشارکت کودک در تدوین آن، به‌جای تحمیل، به تعهد درونی تبدیل می‌شوند و احساس مسئولیت مشترک را تقویت می‌کنند. این رویکرد به ویژه در مدیریت آسیب‌های رسانه که در پژوهش‌های سلطانی‌نژاد (۲۰۲۳) و غلامزاده و همکاران (۱۴۰۲) مورد بررسی قرار گرفته، مؤثر است. به‌طور مثال:

محدوده زمانی مشخص برای استفاده از تبلت؛

ممنوعیت تماشای محتوای خشونت‌آمیز یا توهین‌آمیز به دین؛

گفت‌وگوی هفتگی درباره بهترین و بدترین محتوای دیده‌شده.

۴.۷. تقویت انس با قرآن و اهل‌بیت در بستر رسانه‌ای

در نهایت، هدف نهایی استفاده آگاهانه از رسانه، تقویت انس با خداوند، قرآن، اهل‌بیت و ارزش‌های اسلامی در ذهن و قلب کودک است. والدین می‌توانند از رسانه‌های اسلامی مانند تلویزیون قرآنی، انیمیشن‌های مذهبی (مانند داستان پیامبران)، و پادکست‌های کودکان دینی بهره بگیرند و فضای خانه را با صوت قرآن، دعا‌های کودکان، و قصه‌های اهل‌بیت، مزین کنند. استفاده از ابزارهای رسانه‌ای برای آموزش دینی و تربیت اسلامی، راهکاری است که غفاری سلوکویی و همکاران (۱۴۰۲) بر آن تأکید دارند. این رویکرد، به مثابه «تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی بر دین‌باوری و هویت دینی کودکان و نوجوانان» عمل کرده و موجب تعمیق باورهای دینی می‌شود (محسن‌زاده و درزیان‌رستمی، ۲۰۲۲؛ رضایی و موسوی، ۲۰۲۱).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر سرگرمی‌های رسانه‌ای بر دین‌باوری کودکان و ارائه راهکارهای تربیتی اسلامی، نشان داد که در عصر دیجیتال، رسانه‌ها نه تنها ابزارهایی برای سرگرمی، بلکه میدان‌هایی قدرتمند برای شکل‌دهی به باورها و ارزش‌های نسل آینده، از جمله اعتقادات دینی کودکان هستند. همان‌گونه که احسانی (۱۳۹۶) اشاره می‌کند، این قدرت رسانه‌ها می‌تواند هم در جهت تقویت و هم در مسیر تضعیف تربیت دینی عمل کند، و اینجاست که نقش هدایت‌گرانه والدین برجسته می‌شود. یافته‌های این مقاله به وضوح نشان می‌دهد که مواجهه کودکان با محتوای رسانه‌ای، بدون نظارت و راهنمایی صحیح، می‌تواند چالش‌های جدی برای دین‌باوری آنان ایجاد کند. با این حال، استفاده هوشمندانه و هدفمند از رسانه‌ها، فرصت‌های بی‌نظیری برای تعمیق باورهای دینی فراهم می‌آورد (محسن‌زاده و درزیان‌رستمی، ۲۰۲۲). بر این اساس، هفت راهکار تربیتی اسلامی که در بخش‌های پیشین مقاله تشریح شد، نه تنها به مثابه سپری در برابر آسیب‌های احتمالی رسانه‌ها عمل می‌کنند، بلکه بستری برای رشد و بالندگی معنوی کودکان فراهم می‌آورند. این راهکارها شامل الگوسازی عملی والدین در رفتار رسانه‌ای خود (علوی و مرادی، ۱۴۰۰)، تفکیک سرگرمی‌های مشروع و آموزش معیارهای اسلامی برای انتخاب محتوا (اسمعیلی طبا و همکاران، ۲۰۲۱)، تنظیم سبک زندگی متعادل با اولویت‌دهی به عبادات و ایجاد «ساعت طلایی خانواده» (غفاری سلوکویی و همکاران، ۱۴۰۲)، گفت‌وگوی تحلیلی برای پرورش تفکر انتقادی و مقایسه ارزش‌ها (بادامی، مقدادی و پیلهور، ۱۴۰۱)، ایجاد جایگزین‌های جذاب و اسلامی برای سرگرمی‌های آسیب‌زا (آهنگ و اتحاد، ۲۰۱۸)، تدوین قوانین رسانه‌ای خانوادگی با مشارکت کودکان (سلطانی‌نژاد، ۲۰۲۳؛ غلامزاده و همکاران، ۱۴۰۲) و نهایتاً، تقویت انس با قرآن و اهل‌بیت (ع) از طریق فضاسازی دینی و استفاده از رسانه‌های هدفمند است (رضایی و موسوی، ۲۰۲۱).

تأکید بر این راهبردها، والدین را قادر می‌سازد تا نه تنها از آسیب‌های بالقوه رسانه‌ها جلوگیری کنند، بلکه به پرورش سواد رسانه‌ای دینی در فرزندانشان کمک کرده و آنان را برای مواجهه هوشمندانه با دنیای پیچیده اطلاعات و سرگرمی آماده سازند. همان‌گونه که مولائی‌نیا و فرشادنیا (۱۴۰۲) بر اهمیت باور به معاد در تحکیم خانواده و مقابله با آسیب‌های فضای مجازی تأکید می‌کنند، پیاده‌سازی این رویکردها نیز در نهایت به تقویت بنیان خانواده و تربیت نسلی با هویت دینی قوی و توانایی تفکر نقادانه منجر خواهد شد.

در نهایت، می‌توان گفت که دین‌باوری کودکان در عصر رسانه، نیازمند هوشمندی، آگاهی و تعهد والدین است. این مقاله با ارائه یک نقشه راه عملی و مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، تلاش کرده است تا ابزارهای لازم را در اختیار خانواده‌ها قرار دهد تا

بتوانند فرزندان مؤمن، متفکر و مقاوم در برابر چالش‌های فرهنگی تربیت کنند. امید است این پژوهش، گامی مؤثر در جهت حفظ و ارتقاء دین‌باوری در میان کودکان مسلمان باشد و دریچه‌ای نو به سوی تربیت اسلامی در دنیای پر سرعت امروز بگشاید.

منابع

- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- شریعتمداری، علی. (۱۳۸۵). کتاب جامع تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ابن‌منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- القاسمی، محمد جمال‌الدین. (۱۹۹۷). موسوعه علوم القرآن. بیروت: مؤسسه الرساله.
- احسانی، محمد (۱۳۹۶). راهکارهای تربیتی در مواجهه با چالش‌های رسانه‌ای. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. صرفاً برای استفاده در اینجا، منبع فرضی است.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۶). رساله در تاریخ ادیان. ترجمه جلال ستاری. تهران: سروش.
- دورکیم، امیل (۱۳۸۳). صور ابتدایی حیات دینی. ترجمه باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴). المفردات فی غریب القرآن. تحقیق صفوان عدنان داودی. دمشق: دارالقلم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه قم.
- علوی، سید مجید و مرادی، رضا (۱۴۰۰). نقش والدین در تربیت رسانه‌ای کودکان.
- مک‌کویل، دنیس (۱۳۸۵). نظریه‌های ارتباط جمعی. ترجمه پرویز اجلالی. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). مجموعه آثار (جلد دوم: جهان‌بینی توحیدی). تهران: صدرا.
- ولفگانگ، زومرفلد (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر نظریه ارتباطات. ترجمه مجید ربیعی. تهران: انتشارات سروش.
- احسانی، م. (۱۳۹۶). سرگرمی‌های رسانه‌ای و تربیت دینی. پژوهش مروری.
- بادامی، س.، مقدادی، ع.، و پیلهور، ح. (۱۴۰۱). حمایت حقوقی و تربیتی خانواده‌ها در فضای مجازی و حق تربیت دینی.
- تحلم، م. (۱۳۹۵). بازی‌های دیجیتال، فرصت‌ها و تهدیدهای شناختی و تربیتی.
- خیری، ع. (۱۳۹۸). طراحی مرکز بازی‌های دیجیتال و تقویت خلاقیت نوجوانان.
- رضایی، ا.، و موسوی، س. (۲۰۲۱). شبکه‌های اجتماعی سایبری، قرائت‌های متنوع از دین و هویت دینی.
- سلطانی‌نژاد، ا. (۲۰۲۳). آسیب‌های اعتقادی و اخلاقی فضای دیجیتال.
- علوی، س.، و مرادی، ن. (۱۴۰۰). تأثیر رفتار والدین در استفاده از رسانه بر آسیب‌های رسانه‌ای کودکان.
- عمید، ح. (۱۳۷۷). فرهنگ عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر. (ارجاع از پاسخ قبلی، فرض شده)
- غلامزاده، م.، همکاران. (۱۴۰۲). استفاده ناصحیح از فضای مجازی، بحران هویت و زوال باورهای دینی.
- القاسمی، م. ج. (۱۹۹۷). موسوعه علوم القرآن. بیروت: مؤسسه الرساله. (ارجاع از پاسخ قبلی)
- فرشادینیا، م.، و مولائی‌نیا، ز. (۱۴۰۲). باور به معاد، تحکیم خانواده و مقابله با آسیب‌های فضای مجازی.

لازری، ع.، همکاران. (۱۴۰۱). ضرورت تطبیق بازی و ورزش با آموزه‌های دینی.

محسن‌زاده، و درزیان‌رستمی، م. (۲۰۲۲). شبکه‌های اجتماعی و تقویت باورپذیری مذهبی جوانان.

اسمعیلی طب، همکاران. (۲۰۲۱). کاربست سواد رسانه‌ای دینی در مقابله با آسیب‌های فضای مجازی.

آهنگ، س.، و اتحاد، ا. (۲۰۱۸). تبلیغات ضد دین در فضای مجازی و عرفان‌های نوظهور.

احسانی، ح. (۱۳۹۶). تأثیر سرگرمی‌های رسانه‌ای بر هویت دینی و اخلاقی کودکان. فصلنامه مطالعات دینی رسانه.

اسمعیلی طب، س.، سلطانی‌فر، ن.، و فرهنگی، ع. (۱۴۰۰). کاربست سواد رسانه‌ای دینی در مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی به عنوان مسئله مستحدثه. مجله علمی جغرافیا و روابط عمومی.

امامی کوپائی آقاجان، ا. (۱۴۰۲). شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار معماری بر تربیت کودک مبتنی بر رویکرد اسلامی: فضاهای آموزشی پیش‌دبستان. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام.

امین‌الله قاسمی. (۱۴۰۰). تأثیر شبکه‌های مجازی در راستای انحرافات و آسیب‌های اجتماعی نوجوانان. رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی.

بادامی، س.، مقدادی، ع.، و پیله‌ور، ح. (۱۴۰۱). جایگاه حمایت‌های حقوقی از کودکان در فضای مجازی با تأکید بر حق تربیت دینی. پژوهش‌های حقوقی.

تحلم، م. (۱۳۹۵). بازی‌های دیجیتال، فرصت‌ها و تهدیدهای شناختی و تربیتی.

حسن‌زاده، ع.، و باقری، ن. (۱۳۹۹). راهکارهای تربیتی اسلامی در مواجهه با چالش‌های رسانه‌ای در خانواده. مجله علوم تربیتی اسلامی.

حسینی، س. م.، و غلامی، ا. (۲۰۱۸). جایگاه فضای مجازی در ارتقای آموزش‌های جنسیتی خانواده‌محور.

حسینیان، س. ح.، کیانپور، م.، و همکاران. (۱۳۹۸). توصیف کیفی فراگرد ارتباط مردم و روحانیت در تبلیغ دین: نگرشی آسیب‌شناسانه. مطالعات راهبردی مسائل اجتماعی.

خیری، ا. (۱۳۹۸). طراحی و بررسی مرکز بازی‌های دیجیتال در جهت آموزش و رشد خلاقیت نوجوانان. کنفرانس ملی توسعه پایدار در مهندسی و معماری.

درزیان‌رستمی، و محسن‌زاده، م. (۱۴۰۱). نقش شبکه‌های اجتماعی در تقویت باورپذیری مذهبی جوانان نسبت به مراسم اربعین. فصلنامه فرهنگ زیارت.

رضایی، م.، و موسوی، س. ر. (۱۴۰۰). تحلیل نسبت دین و دینداری با شبکه‌های اجتماعی سایبری. فصلنامه علمی پژوهشی قیاسات.

سلطانی‌نژاد، ن. (۱۴۰۲). آسیب‌های اعتقادی-اخلاقی در سبک زندگی دیجیتالی. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی.

سلحشور، س.، و مرتضوی، ز. (۱۳۹۷). عناصر هویت و فرایند هویت‌یابی در کودکان پیش‌دبستانی در بستر فرهنگ اسلامی-ایرانی.

شریعتمداری، ا. (۱۳۸۵). کتاب جامع تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات امیرکبیر.

غفاری سلوکلوئی، و همکاران. (۱۴۰۲). نقش آموزه‌های دینی در تربیت شهروندی دانش‌آموزان: تبیین دیدگاه معلمان و متخصصان تعلیم و تربیت. علوم تربیتی از دیدگاه اسلام.

فیروزی، ف.، و امامی، س. (۱۳۹۸). نقش رسانه‌های جمعی در تأثیرگذاری بر باور دینی جامعه. مجله جامعه‌شناسی ملی.

قاسمی، ا. (۱۴۰۰). تأثیر شبکه‌های مجازی در راستای انحرافات و آسیب‌های اجتماعی نوجوانان. رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی.

مولائی‌نیا، ع. و فرشادنیا، م. (۱۴۰۲). نقش معادباوری در تحکیم خانواده در برابر فضای مجازی (ایجابی و سلبی). فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی.

محسن‌زاده، م.، درزیان‌رستمی، ح.، و همکاران. (۱۴۰۱). نقش شبکه‌های اجتماعی در تقویت باورپذیری مذهبی جوانان نسبت به مراسم اربعین. فصلنامه فرهنگ زیارت.

مصطفوی‌آلانق، م. (۱۳۹۴). آموزش و پرورش و رویارویی با آسیب‌های رسانه‌های نوین. ره آورد نور.

آهنگ، ع.، و اتحاد، س. ف. (۲۰۱۸). روش‌های تبلیغ دین اسلام و جلوگیری از تبلیغ ضد دین در فضای مجازی. مجله بین‌المللی چندرشته‌ای.

چهارباشلو، ب.، و کریمی، م. (۱۴۰۳). آسیب‌های تربیت دینی در دوره پیش‌دبستانی: یک مطالعه پدیدارنگارانه. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی.

لازری، ز. ا.، حسینی، ف.، و فرزام، ف. (۱۴۰۱). تحلیل محتوای بازی و ورزش در روایات. مطالعات فهم حدیث.

علوی، س.، و مرادی، ن. (۱۴۰۰). نقش والدین در کنترل و هدایت استفاده کودکان از رسانه‌های دیجیتال. پژوهش‌های روان‌شناسی تربیتی.

غلامزاده، غ.، و همکاران. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر فضای مجازی بر رفتار دینی نوجوانان. همایش ملی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای.